

УКРАЇНА
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ ТА ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ
МІСЬКИЙ МЕТОДИЧНИЙ КАБІНЕТ УСТАНОВ ОСВІТИ
ЧЕРКАСЬКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА І-ІІІ ст. № 7
ЧЕРКАСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

**Профілактична діяльність соціального
педагога в навчальному закладі**

(з досвіду роботи)

Фесун Світлана Євгенівна,

соціальний педагог

Обсяг - 71 сторінка

Матеріали схвалено педагогічною радою школи, протокол №4 від 01.03.2010 р.

Черкаси - 2010

Зміст

Вступ	3
1. Профілактика. Суть і завдання профілактики	6
2. Робота соціального педагога з профілактики правопорушень.....	10
3. Педагогічна діагностика відхилень у поведінці школяра.....	19
4. Принципи організації антинаркотичного виховання в навчальному закладі	25
5. Роль і місце вільного часу у превентивному вихованні учнівської молоді	28
6. Правовиховна робота в школі	31
7. Робота соціального педагога по ФЗСЖ.....	34
Висновки.....	43
Список використаної літератури.....	44
Додатки.....	46

Вступ

В Україні змінюються пріоритети соціальної політики щодо здійснення профілактики алкогольної та наркотичної залежності, ризикованої поведінки у середовищі дітей та молоді.

Суть профілактики у загальноосвітньому закладі полягає у здійсненні комплексу заходів, спрямованих на запобігання негативного впливу біологічних і соціально-психологічних факторів, які можуть слугувати причиною формування поведінки, що відхиляється від норми. У першу чергу вона має бути спрямована на формування в особистості неприйняття та категоричну відмову від певних стандартів поведінки. Соціальні педагоги загальноосвітніх закладів повинні надавати дітям і підліткам інформацію про вживання різних видів алко-, нарко-, токсичних речовин; формувати правову культуру, роз'яснювати правові норми стосовно різних аспектів асоціальної поведінки; популяризувати здоровий спосіб життя; формувати навички культурного проведення дозвілля; створювати умови для самореалізації особистості у різних видах творчої, інтелектуальної та громадської діяльності.

Соціальному педагогу необхідно знати існуючі методи профілактичної роботи, уміти ефективно використовувати накопичений досвід для вирішення практичних завдань, а також знати ряд принципово важливих моментів.

По-перше, негативні тенденції, як правило, мають перш за все соціально-економічний характер. Тому їх продуктивне вирішення припускає облік і реорганізацію усього комплексу чинників силами фахівців різних професій. Соціальному педагогу необхідно виділити ті аспекти проблеми, які відповідають його компетенції. Грамотна постановка завдання, концентрація зусиль для вибору відповідних засобів — необхідна умова успішності його діяльності. Як правило, будь-яка велика соціальна проблема носить комплексний характер, а значить, при пошуку методів її вирішення

необхідно виділити ключові моменти для проведення власне соціальної роботи.

По-друге, формулювання конкретних цілей профілактичної роботи може вестися тільки на основі обліку специфіки конкретної ситуації. Важко налагодити роботу з клієнтом при вирішенні, наприклад, його матеріальних проблем, не знаючи рівень його доходів, або займатися профілактикою асоціальної поведінки, не знаючи її видів і причин виникнення. Це означає, що при постановці мети соціальної роботи з оптимізації соціального стану індивіда повинен бути чітко визначений об'єкт (тип стану) і предмет (вид професійної діяльності) спрямованості дії.

По-третє, підбір адекватних засобів для оптимізації соціального стану (самопочуття) клієнта може вестися тільки на основі ретельно конкретизованої мети роботи. Соціальний педагог повинен враховувати рівень, масштабність, тимчасові рамки, призначення, форми і характеристики дії для здійснення управлінської діяльності. Як і відносно діагностики, тут не існує “універсальних” профілактичних засобів, що дозволяють одним і тим же способом ліквідувати несприятливі наслідки негативних станів у всьому різноманітті ситуацій.

По-четверте, найважливішим моментом в діяльності соціального педагога є визначення ефективності заходів. Це важливо, в першу чергу тому, що соціальний педагог (як і медик, психолог, педагог) повинен оцінювати свою діяльність відповідно до головного принципу “Допомагай людям і не нашкодь”. Важливо також, щоб його реальна робота була відчутна, корисна, представлена в явній формі, зрозумілій і неспеціалістам - тим, на кого направлена профілактична дія, і тим, хто санкціонував їх проведення.

Соціальних-психологічною службою навчального закладу реалізується ряд заходів, які вже стали традиційними: проведення днів, тижнів, місячників, присвячених боротьбі з наркоманією, СНІД, злочинністю; різноманітні фестивалі, естафети молодіжних організацій, конкурси.

Систематично проводяться заходи, що поширюють інформацію та популяризують положення національних та міжнародних законодавчих актів із забезпечення прав людини та з питань правової освіти. При проведенні акцій дотримуються таких принципів як тривалість, систематичність, поєднують різноманітні форми і методи.

Найпоширеніші заходи:

- масові (фестивалі, концерти, змагання, конкурси агітбригад, плакатів, листівок);
- інформаційні (зібрання, прес-конференції, презентації, виставки);
- навчальні (бесіди, лекції, практикуми, заняття, тренінги);
- методичні (семінари, круглі столи);
- дослідницькі (опитування, анкетування, тестування).

1. Профілактика. Суть і завдання профілактики

Профілактика - термін медичний, однак він найбільш підходить до визначення процесу виховання і перевиховання дітей з відхиленнями у поведінці. Відхилення у поведінці - це свого роду "захворювання".

Категоріальний апарат поняття "профілактика правопорушень" найповніше розроблений у юридичній літературі. Найбільш

розповсюдженими термінами є "запобігання правопорушень",

"попередження правопорушень", "ліквідація правопорушень", "профілактика правопорушень". І хоч більшість дослідників вважають їх різними за значенням, тлумачний словник термін "профілактики" трактує як "охороняти", "оберігати", "попередити", і ці слова розглядаються як синоніми.

Як юридичний термін профілактика в широкому плані - це складна об'єктивно обумовлена система керованої діяльності, що закономірно склалася на конкретному історичному етапі суспільного життя і яка забезпечує науково-теоретичну і практичну реалізацію заходів, спрямованих на попередження злочинів і злочинності.

Всі профілактичні заходи можна розподілити на три типи: первинна, вторинна і третинна профілактика. Первинна, або переважна соціальна профілактика спрямована на збереження і розвиток умов, що сприяють здоров'ю, збереженню життя дітей і на попередження несприятливого впливу на нього факторів соціального і природного середовища. Первинна профілактика є масовою і найбільш ефективною. Вона базується на

комплексному системному вивченні впливу умов і факторів соціального і природного середовища на здоров'я і розвиток дитини.

До заходів первинної профілактики належать засоби захисту, які можуть вплинути або на шляху несприятливого впливу факторів, або на підвищення стійкості людини до несприятливих факторів.

Завданням вторинної (ранньої) профілактики є якомога раніше виявлення негативних змін в поведінці дитини, що дає можливість також попередити їх подальший розвиток. Вторинна, або рання профілактика базується на результатах масової діагностики різноманітних аспектів життєдіяльності учнів і є індивідуальною в плані корекції систем життєдіяльності і життєзабезпечення організму. Отже рання профілактика являє собою діяльність по запобіганню можливих порушень соціальних механізмів моральної регуляції. Нижня вікова межа ранньої профілактики відносна.

Однак вік не є основним критерієм у визначенні профілактики як ранньої. Показник необхідності початку профілактичних заходів - характер поведінки, який завдає шкоди суспільству чи інтересам окремих осіб, і в якому проявляються агресивність, грубість брехливість, лінощі та інші негативні якості, що свідчать про спотворення ціннісних орієнтацій і недоліки внутрішніх регуляторів поведінки людини: свідомості, почуттів, волі, мотивів.

Профілактика - це не лише частина заходів, спрямованих на виявлення і усунення причин і умов правопорушень, а й система заходів виховної роботи по формуванню рис особистості школярів. Значення профілактики, особливо ранньої, посилюється її гуманністю в системі заходів і засобів виховної роботи по запобіганню антигромадським вчинкам.

Реалізація нерозривного зв'язку і єдності загального виховного процесу з попередженням антигромадських вчинків є специфікою виховного змісту ранньої профілактики, її необхідність визначається уже незначними відхиленнями у поведінці школярів.

Третинна, або цілеспрямована профілактика правопорушень неповнолітніх - це сукупність заходів, спрямованих на попередження переходу відхилень у поведінці в більш важку стадію. Третинна профілактика також індивідуальна, вона містить заходи по виявленню і усуненню конкретних недоліків сімейного, шкільного і суспільного виховання, а також цілеспрямовану роботу з тими підлітками, які мають відхилення в поведінці від моральних і правових норм, з окремими групами, колективами по уникненню несприятливих наслідків їх поведінки.

На нашу думку, профілактика - це не лише частина попереджувальної роботи, спрямованої на виявлення і усунення причин та умов правопорушень, а й система заходів перевиховання і формування особистості.

Профілактика - це частина загального навчально-виховного процесу школи. Таким чином система профілактики в школі повинна бути представлена двома основними групами засобів: загальною ранньою профілактикою з усіма учнями і

спеціальною профілактикою з важкими учнями та їх батьками. Отже в загальному плані педагогічна профілактика правопорушень школярів розглядається як попередження і подолання відхилень у поведінці учнів.

Профілактична робота в школі базується на вивченні причин відхилень у поведінці, плануванні профілактичної роботи на основі педагогічної діагностики і прогнозування; з урахуванням специфіки класу, рівня розвитку колективу.

Педагогічна профілактика, як компонент системи виховної роботи школи, актуалізує мету виховання - забезпечення набуття учнями особистого

досвіду реалізації прав і виконання обов'язки у моральних і правових взаємостосунках; попередження ситуацій їх соціальної дезадаптації.

Психологічний аспект профілактичних дій педагогів полягає у встановленні довірливих стосунків з важковиховуваними дітьми, реалізація соціально-значимої мети - в охороні прав дитини, що складає основу для гуманістичних умов виховання.

Оскільки сутність причин правопорушень полягає в соціальній дезадаптації, психологічний аспект педагогічної профілактики полягає в необхідності формування у важковиховуваних підлітків і вихователів потреби у самовизначенні, самопізнанні, самовдосконаленні, в розширенні особистих знань досвіду гуманних і демократичних стосунків, у прагненні до активного подолання негативних явищ в соціальній дійсності.

Мета виховання розкриває програму вироблення ціннісних орієнтацій на основі подолання соціальної дезадаптації, в яких формувалося ставлення вихованця до соціальної дійсності.

Отже розкриваючи виховний зміст педагогічної профілактики правопорушень важковиховуваних підлітків необхідно відзначити, що критерії досягнення окремої мети - виховання якостей особистості є реалізацією загальної мети виховання особистості і, як кінцевої мети - формування соціальної відповідальності особистості.

На психолого-педагогічному рівні в різноманітних формах діяльності педагогічного колективу профілактична робота виявляється в роботі психолого-педагогічних семінарів, консиліумів - вчителів, класних керівників, соціально-психологічної служби, рад профілактики з подолання відхилень у поведінці учнів; в діяльності батьківських семінарів. Робота будується у комплексі взаємозв'язку вчителі – діти – батьки - соціальне середовище.

2. Робота соціального педагога з профілактики правопорушень

Перш ніж вести мову про профілактику правопорушень є потреба проаналізувати суть самого явища як такого, його різновиди.

Якщо для юристів врахування особливостей кожного різновиду правопорушень необхідне передусім для правильного застосування до правопорушників відповідних санкцій, передбачених правовими нормами, то для педагогів особисте значення набуває виявлення особливостей школярів, які за своєю структурою, динамікою, являючись передумовою певних правопорушень, вимагають диференціації виховних впливів.

Складність педагогічного аналізу ситуацій підвищеного ризику, при яких порушення дисципліни, негативні вчинки межують з правопорушеннями, полягає у визначенні об'єктивності, міри суспільної школи і небезпеки вчинку конкретного учня, його провини у мотивації ставлення до скоєного.

vuso.at.ua

Спочатку розберемося у понятті "відхилення в поведінці". Відхилення в поведінці людини - це такі дії, які не відповідають нормам, прийнятим у суспільстві, членом якого вона є.

Стосовно людини слово "поведінка" - характеристика зовнішнього прояву її психічної діяльності, це спосіб життя і дій.

Норма - існуючий у соціальній спільності чи групі стандарт, зіставлення з яким визначає прийнятність і досконалість об'єктів, процедур і продуктів діяльності. Основним змістом норм виступають вимоги суспільства. За свою багатовікову історію воно виробило чимало соціальних, біологічних, моральних, правових, побутових та інших норм. Відповідно до цього

виділяють поведінку, що відхиляється від моральних (аморальну), правових (протиправну), медичних (поведінку хворої людини) та інших норм.

Відхилення у поведінці неповнолітніх призводить до важковиховуваності. В широкому розумінні це поняття пояснює

випадки труднощів, з якими має справу педагог під час здійснення виховного процесу. У вузькому розумінні це поняття використовується для позначення максимально наближеного до норми рівня відхилень у поведінці дітей (на відміну від правопорушень чи патології діяльності).

Важковиховуваність, як уже з'ясовано - поняття, протилежне за своєю суттю вихованості, тобто здатності особистості правильно сприймати і засвоювати основні суспільні норми і вимоги та піддаватися виховним впливам.

Динаміка розвитку відхилень у поведінці така: педагогічно і соціально занедбані підлітки; важковиховувані; підлітки-правопорушники, неповнолітні злочинці.

Передовсім основою важковиховуваності є педагогічна занедбаність дітей і підлітків.

Педагогічно занедбані - це переважно фізично і психічно здорові діти і підлітки, які стали важкими через неправильне виховання чи відсутність його на протязі тривалого часу. Характерною особливістю цих дітей є прагнення задовольнити свої бажання, не рахуючись з вимогами оточуючих, колективу. Відхилення від моральної норми набувають у них стійкості. Вони допускають проступки (прогули, бійки, вживання наркотичних речовин), постійно проявляють негативні риси характеру (грубість, лінощі, нечесність, жорстокість).

До відхилень у поведінці неповнолітніх належать аморальні дії, що суперечать прийнятим у суспільстві моральним нормам. Вони можуть бути як випадковими (ненавмисні провини), так і свідомими, систематичними. В останньому випадку можна говорити про формування аморальної особистості. Профілактика і корекція аморальної поведінки повинна ґрунтуватися на розвитку моральної свідомості та моральних якостей особистості неповнолітнього.

Корекцію аморальної поведінки доцільно починати з психолого-педагогічної діагностики особливостей розвитку їх моральної сфери та моральних якостей. З цього ж необхідно починати під час розробки програм психолого-педагогічної корекції аморальної поведінки.

За умови несвоєчасної корекційної роботи аморальна поведінка може перейти в протиправну, яка має особливо негативні суспільні наслідки. В цьому випадку ми вже говоримо про правопорушення.

Підлітки-правопорушники – це важковиховувані, педагогічно занедбані підлітки, які скоюють правопорушення (дрібні крадіжки, хуліганство та ін.), порушують адміністративні та інші норми, стоть на обліку в службі у справах дітей та кримінальній міліції.

Неповнолітні злочинці – це важковиховувані, педагогічно занедбані підлітки, які скоїли злочини, порушили правові норми і за рішенням суду змушені відбувати покарання.

Вивчення порушень шкільної дисципліни в школі, які межують з правопорушеннями, показує, що важковиховуваність не стримує підлітка від негативних вчинків, а, навпаки, сприяє накопиченню досвіду негативної поведінки і може привести до злочину. В усіх негативних вчинках перш за все проявляється порушення морального ставлення підлітка до праці, людей, до себе, зниження, а то й відсутність відповідальності за свої вчинки. Отже, важковиховуваність завжди виступає як фактор ризику.

Учні групи ризику відрізняються перш за все своєрідним способом життя. Під способом життя розуміється сукупність суттєвих і типових для підлітків засобів матеріальної і духовної життєдіяльності, що реалізується в конкретних соціальних і природних умовах. Спосіб життя характеризується такими ознаками, як праця, добробут, споживання, побут, здоров'я, освіта, культура, громадська діяльність тощо.

Для способу життя підлітків групи ризику характерним є:

- зневажливе ставлення до виконання своєї соціальної функції - вчитися, набувати знань;

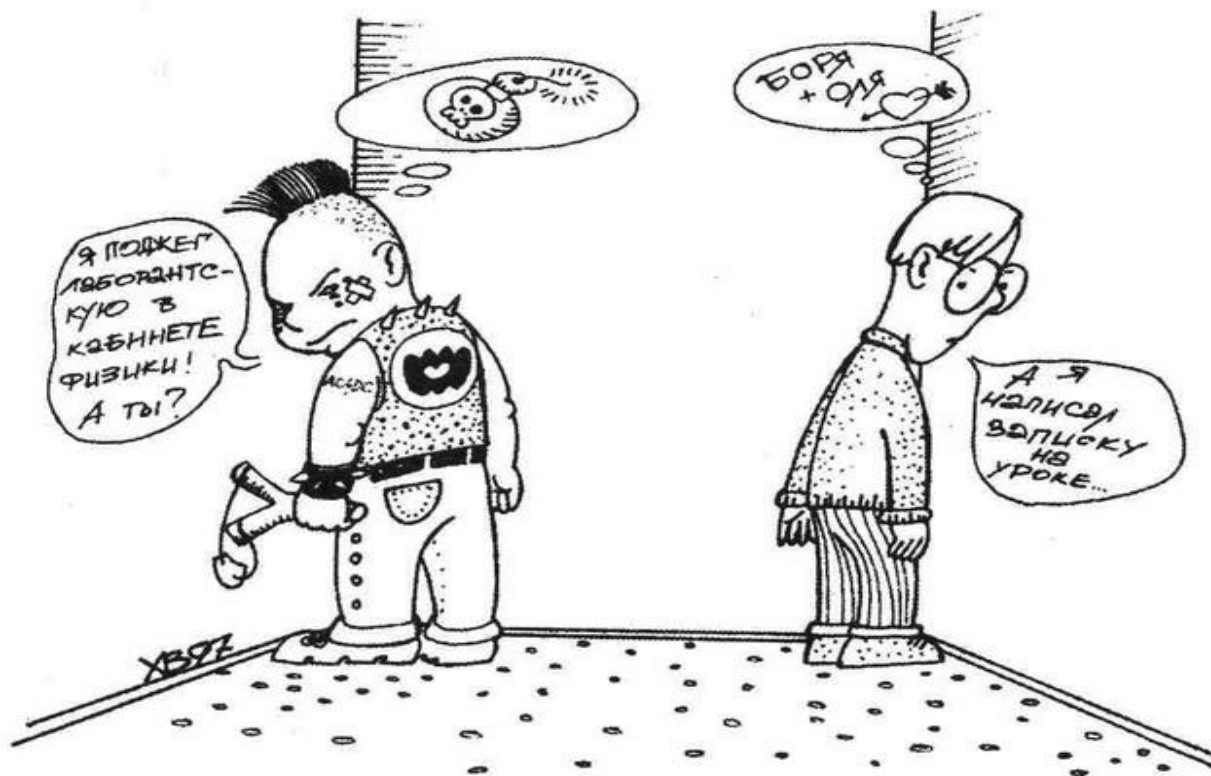
- наявність великої кількості "зайвого часу" (у 60% - тривалість дозвілля 7-8 год. щоденно)

- невміння проводити вільний час;

- відсутність індивідуальних захоплень та ін.;

- вживання наркогенних речовин, в першу чергу, тютюну.

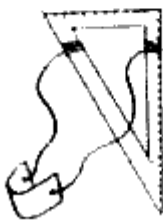
Для правильного педагогічного аналізу важливо розрізняти поняття: поступок (провина), правопорушення, злочин. Вони характеризують міру суспільної шкоди чи небезпеки.

Проступок з педагогічної точки зору характеризує порушення норм моралі, і є порушенням не лише конкретної норми, а й суспільних відносин, які цією нормою встановлюються, регулюються й охороняються. Отже суспільно шкідливим може бути будь-яке порушення стосунків між школярами, батьками, що суперечить нормам моралі, порушує Статут школи. Порушення правил поведінки в громадських місцях, а також правових розпоряджень. Суспільна шкода відхилень у поведінці школярів є характерною рисою порушень як правових, так і не правових норм. Однак між цими порушеннями є принципова відмінність.

Суспільна небезпечність виступає тією ознакою, яка дає можливість достатньо об'єктивно відмежувати правопорушення від порушень інших соціальних норм. Суспільно небезпечні будь-які правопорушення - і проступки і злочини.

ИЗ КОЛЛЕКЦИИ
УЧИТЕЛЯ

К. Мелихан

Терміном "правопорушник" ми визначаємо неповнолітнього з соціальними відхиленнями у поведінці, який здійснює проступки, заборонені діючим законодавством та іншими нормативними актами. Це психічно і фізично здоровий учень (однак з уже вираженим негативним життєвим досвідом, негативними соціально-етичними знаннями, нездоровими звичками і потребами, зіпсованим неправильним вихованням, негативним впливом середовища), система ставлень якого до колективу і окремих товаришів, до самого себе і в цілому до оточуючого середовища, адекватна системі суспільних відносин.

Отже в широкому, юридичному розумінні правопорушення - це і провини, і злочини. Для педагогічної профілактики доцільно розрізняти проступок - у вигляді прогулів, бійок, паління, вживання алкоголю, прояви грубощів, нечесності, лінощів, жорстокості, систематичне порушення дисципліни і норм моралі, правопорушення - дрібні крадіжки, хуліганство, порушення адміністративних і правових норм (стоять на обліку в інспекції у справах неповнолітніх); злочини - порушення норм кримінального кодексу, кримінальні злочини, які підлягають покаранню судом.

Суть педагогічного аналізу полягає у визначенні рівнів антигромадських вчинків школярів, аналізі морального і правового змісту порушення норм. Тут необхідна етична і правова грамотність педагогів.

Найбільш прийнятими вважаються три рівні антигромадських вчинків. На першому рівні знаходяться різноманітні порушення дисципліни: культури поведінки, статутів загальноосвітньої школи, статутів різноманітних дитячих і молодіжних громадських організацій. Другий і третій рівні складають правопорушення, які розподіляються на проступки (порушення нормативних

органів влади: законодавчих, правоохоронних, цивільного кодексу) і злочини (порушення статей Кримінального кодексу).

Особливо важливо в умовах школи розмежувати порушення шкільної дисципліни з проступками. Тому важливо визначити не лише об'єкт, на який спрямоване порушення підлітка, а і почуття, що привели до цього порушення.

Педагогічний аналіз проступків передбачає врахування того, що може усвідомити дитина, підліток, можливу глибину цього усвідомлення. Жан-Жак Руссо вважав, що поганих вчинків через неправильний вибір засобів більше, аніж через злих людей. Якщо у кожному вчинку не зважати на засоби і розглядати лише мету, то з'ясується набагато більше хороших вчинків, ніж поганих, щодо тих, хто їх скоїв, якби вони досягались не злочинними засобами. Відомо, що нерідко встановлюючи цілком виправдану справедливість, учні вдаються насильницьких методів.

Поряд зі зловмисністю, школярі скоюють вчинки ненавмисно, через необачність, що не складає їх провини. Найчастіше учень скоює такі вчинки, порушуючи техніку безпеки, зневажливо, недбало ставлячись до норм і правил поведінки.

Педагогічний аналіз має брати до уваги можливість дій важковиховуваних учнів в результаті випадкового збігу обставин, під впливом примусу, погроз, тобто обставин, які знімають провину з підлітка чи пом'якшують її.

На практиці в оцінці шкільної дисципліни важковиховуваного підлітка при визначенні провини превалює думка, що склалася у більшості вихователів, провини учня з урахуванням його попередніх порушень і проступків.

Вивчення мети і мотивів порушення шкільної дисципліни виявило її залежність від суспільної спрямованості, стійкості і активності "вихідної позиції" особистості.

Встановлено, що для важковиховуваних школярів з нестійкою позицією особистості характерне порушення ситуативне, неусвідомлене, ступінь шкідливості якого не є результатом зловмисних дій, їх завчасної підготовки. Підліток не є організатором грубих порушень шкільної дисципліни, але в "ситуації ризику" підштовхує однолітків. При розборі його участі в бійках, крадіжках, діях, що принижують гідність іншої людини, здирництві підліток виявляє почуття провини, розкаюється, але намагається перекласти частину своєї провини на інших учасників. Він усвідомлює егоїстичну спрямованість своїх порушень дисципліни, її безцільність і невмотивованість.

Підліток з негативно-пасивною позицією особистості бере участь в навмисне організованих порушеннях шкільної дисципліни як сторонній спостерігач. Не визнає своєї провини, оскільки його моральні знання, почуття і досвід мають негативний зміст і поведінку в "ситуації ризику". Мета і мотиви порушення дисципліни егоїстичні, їх вирізняє показане почуття товаришкості, групової єдності, відданості.

Порушення дисципліни підлітків з активно-негативною позицією межує з правопорушеннями, їх аналіз вимагає прилучення співробітників правоохоронних органів. Для цих підлітків властива агресивна форма порушень, їх неодноразове повторення, втягування і примус інших підлітків до участі в цих порушеннях, вживання спеціальних засобів, які підвищують шкідливість і складність "ситуації ризику". Мета і мотиви мають чітко виражену егоїстичну спрямованість, дії зумисні.

Вивчення мети і мотивів порушення норм поведінки виявляє їх залежність від суспільної спрямованості, стійкості і активності "вихідної позиції" особистості підлітка в залежності від його психічної позиції; нестійкої, пасивно-негативної, активно-негативної.

Вивчаючи витоки і причини злочинності, стає очевидним, що правопорушення - це соціальне, історично обумовлене явище. Соціальне воно передусім тому, що утворюється зі специфічних актів соціальної поведінки людей - конкретних суспільно небезпечних дій. Ці акти поведінки являють собою порушення соціально-моральних і разом з тим юридичних норм, встановлених державою. Виходячи із соціально-економічних, політичних, моральних та інших потреб і інтересів суспільства. Своїми коренями злочинність сягає в негативні соціальні умови життя людей.

Правопорушення неповнолітніх - це небезпечне соціальне явище, оскільки правопорушення в середовищі неповнолітніх заважають, по-перше, формуванню соціально цінної особистості неповнолітнього; по-друге, завдають суспільству значних витрат трудових ресурсів (лише третина покараних повертаються до повноцінного суспільного життя); по-третє, злочинність неповнолітніх відіграє значну роль у формуванні рецидивної злочинності (дві третини рецидивістів розпочинають свій злочинний шлях ще неповнолітніми).

А тому профілактика правопорушень - справа надзвичайної ваги. На всіх етапах розвитку антигромадських вчинків потрібна робота по їх запобіганню, профілактиці.

Отже, обґрунтування педагогічних умов подолання антигромадських проявів у поведінці дітей і підлітків вимагає теоретичного і методичного обґрунтування профілактики правопорушень важковиховуваних школярів, як складного соціального явища.

3. Педагогічна діагностика відхилень у поведінці школяра

Велику роль у навчально-виховному процесі відіграє вміння вихователя зорієнтуватися у складнощах і особливостях впливу на учнів у сучасний період. Специфіка професійного завдання вихователя у педагогічній профілактиці асоціальних відхилень поведінки визнається необхідністю корекції соціально-педагогічної ситуації розвитку життєдіяльності підлітків, глибокого аналізу деструктивних факторів, які спричиняють таку поведінку неповнолітніх. Тому однією з провідних функцій превентивної роботи є її діагностична спрямованість. Це та першооснова, без якої немислима грамотна корекційна робота.

Алгоритм діагностики (за Оржеховською В.М.): інтериоризація цінностей особистістю через призму інформації – кримінологічна статистика – провокуючий, потураючий, стримуючий стан мікросередовища – емпіричний вибір об'єктів діагностики – розробка діагностичної процедури.

Етапи діагностики:

- 1-й етап - урахування ролі соціального мікросередовища, визначення сезонної, добової та іншої часової активності правопорушень та правопорушників;
- 2-й етап – діагностика на рівні школи;
- 3-й етап – діагностика на рівні класу.

Спрямування педагогічної діагностики в роботі з важковиховуваними підлітками полягає:

- по-перше, у виявленні факторів негативного впливу на учнів;
- по-друге, у пошуках стратегії позитивної соціальної адаптації підлітків на основі їх захисту, допомоги у визначенні соціально ціннісних орієнтацій;

- по-третє, на прогнозування можливих ситуацій ризику.

Неуспішність учнів – проблема соціально-педагогічна. Втрата інтересу до навчання – першопричина відхилень у поведінці. Результати досліджень показують, що на межі 10-12 років у школярів з уповільненим темпом сприйняття і мислення поступово зникає інтерес до навчання, заняття стають для них елементами примусу. Для виправлення такої ситуації школа застосовує диференційований підхід до учнів, навчального процесу, колективів учнів у межах школи.

Великий вплив на індивіда має колектив, в якому він перебуває. Виховна сила колективу в тому, що він:

- по-перше, має великі можливості систематично, а не від випадку до випадку впливати на своїх членів;
- по-друге, в ньому швидко і всебічно пізнається вихованець, що дає можливість швидкого реагування;
- по-третє, в колективі неповнолітні постійно знаходяться в певній залежності одне від одного.

Становище важковиховуваного підлітка в колективі визначається передусім його ставленням до колективу. Значна частина „важких” учнів замислюється над своїми відносинами з членами колективу, намагається змінити їх на краще. Але шляхи для цього вибирають різні: одні прагнуть заслужити визнання хорошою поведінкою, інші - утвердитися, демонструючи фізичну силу й негативний життєвий досвід, треті - грають роль блазнів, привертаючи увагу до себе.

У практиці роботи школи спостерігаються різні типи ставлення колективу до важковиховуваного учня. В одному випадку підліток тільки формально вважається членом колективу, а насправді він ізольований від

нього; у другому – колектив ставиться до підлітка іронічно, не сприймає його серйозно; в третьому – з глибокою неприязню; у четвертому – засуджує його поведінку, але водночас співчуває йому; в п'ятому – намагається вплинути на важковихованого. Кожний з розглянутих випадків потребує свого підходу для встановлення правильних взаємовідносин між підлітком і колективом.

Учнівський колектив у наш час має ряд особливостей:

- зниження рівня здорового морально-психологічного клімату;
- несформованість колективу як такого;
- зміна суспільно значимих орієнтацій;
- конфліктність, ускладнення взаємостосунків між учнями та педагогами.

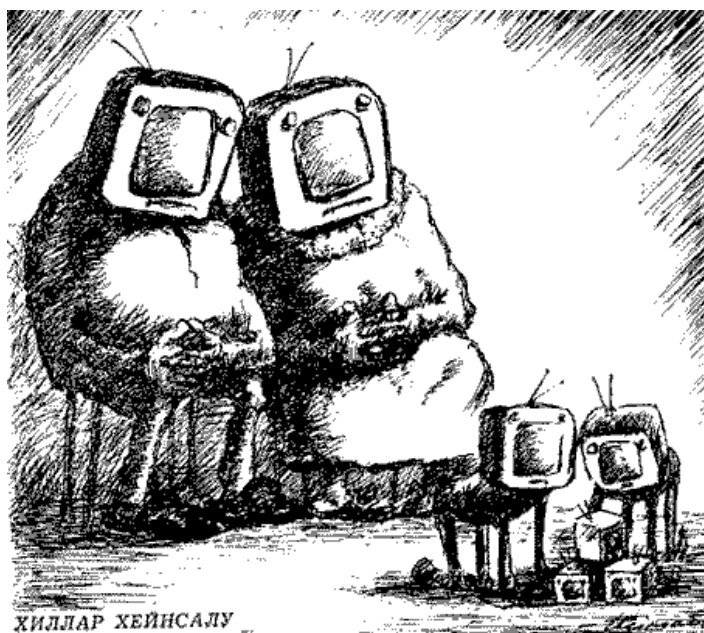
Вище викладене потребує посиленої виховної роботи педагога по згуртуванню учнівського колективу, а відтак і покращення його позитивного впливу на неповнолітніх, які характеризуються відхиленнями від поведінки. Формування учнівського колективу, який би функціонував повною мірою забезпечується:

- усуненням частих конфліктів;
- визначенням лідерів (формальних і неформальних);
- відповідністю стиля керівництва;
- постановкою цілей і завдань, перспектив;
- врахуванням змін;
- інтенсивністю діяльності;
- налагодженням взаємостосунків з педагогами, іншими колективами;
- зменшення впливу чи ліквідація неформальних об'єднань негативного спрямування в межах колективу.

Соціально-педагогічна робота з батьками важковиховуваних учнів здійснюється у випадках:

- а) послаблення чи відсутність нагляду й контролю за неповнолітніми з боку батьків;
- б) відсутність належної уваги й зусиль для усунення причин, що заваджають їх вихованню;
- в) упущення в залученні неповнолітнього до навчання чи праці;
- г) ведення батьками антигромадського чи аморального способу життя.

Батьками не завжди забезпечуються умови, необхідні для нормальної життєдіяльності та розвитку неповнолітніх.

ХИЛЛАР ХЕЙНСАЛУ

Вибір форми роботи з батьками залежить від того, якими є недоліки сімейного виховання. Одні батьки потребують поради, інші – конкретної допомоги, треті – роз’яснювально-профілактичної роботи, четверті – застосування заходів примусового впливу. Організація індивідуальної роботи соціального педагога з

неповнолітнім, його сім’єю з метою запобігти й усунути негативний вплив неформальних зв’язків здійснюється у двох напрямках:

1. Соціально-організаційний напрям соціально-педагогічної роботи. Соціально-правовий захист неповнолітніх здійснюється задля забезпечення нормальних умов проживання й виховання, навчання та отримання спеціальності, захист від морального і фізичного насильства. Формами й

методами соціально-організаційного напрямку забезпечується активізація діяльності самих батьків. Можна назвати наступні форми роботи:

- поради, рекомендації, консультації;
- відвідування сім'ї за місцем проживання;
- індивідуальні бесіди з батьками за місцем проживання;
- сприяння у залученні неповнолітнього до навчання чи праці, організації життєдіяльності у різних сферах.

2. Психолого-педагогічний вплив. Робота в цьому напрямі здійснюється з метою організації морально-психологічного впливу на батьків неповнолітнього. Вибір форм і методів обумовлений необхідністю надання соціально-організаційної чи соціально-психологічної допомоги та типом сім'ї, в

Л. Самойлов

якій він виховується: налагодження взаєморозуміння між батьками і неповнолітнім; подолання вад стилю взаємовідносин; допомога у виборі методів впливу на дітей; організація самостійної роботи батьків з питань виховання неповнолітніх; посилення відповідальності батьків за поведінку дітей шляхом контролю й нагляду; залучення до організації виховання неповнолітніх у сім'ї працівників органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування; ізоляція неповнолітнього від батьків шляхом направлення його в інтернат; встановлення опіки над неповнолітніми іншими членами родини, які утримують їх, допомагають ізолювати від негативного впливу батьків; сім'ю неповнолітнього ставлять на облік у службі у справах дітей як неблагополучну і застосовують до батьків заходи виховно-примусового характеру.

До батьків неповнолітніх, які не виконують належним чином обов'язків з виховання дітей, застосовують примусові заходи впливу. Індивідуальна робота з батьками здійснюється у випадках порушення основних прав і законних інтересів дітей. Вона спрямована на нормалізацію стосунків між батьками і дітьми, сімейного виховання дітей.

4. Принципи організації антинаркотичного виховання в навчальному закладі

Досягнення мети антинаркотичної діяльності в навчальному закладі зумовлює її зміст і напрямок. Серед основних напрямків є:

1. Роз'яснення учням гігієнічних і моральних аспектів шкідливості вживання наркотичних і психоактивних речовин.
2. Роз'яснення причин виникнення наркоманії і токсикоманії. Розкриття суті наркоманії як захворювання і картини ранніх ознак цього захворювання.
3. Характеристика соціальних, економічних, етичних, психічних, соматичних, юридичних наслідків вживання наркотиків.

Антинаркотична діяльність не є ідентичною для 8-10-річних та 16-17-річних учнів. Ця робота проводиться з урахуванням психофізіологічних аспектів дитячого організму.

При проведенні занять антинаркотичної направленості для молодшої вікової групи враховується те, що для цієї категорії дітей характерним є: невисока концентрація уваги, конкретно-образне мислення. Текстовий матеріал сприймається важко, оскільки навички читання ще недостатньо сформовані, увага нестійка. Об'єм тексту для молодшої вікової групи не повинен перевищувати 3 тис. знаків. Збільшення тексту ускладнює читання і розуміння матеріалу. Тому при розробці засобів навчання і антинаркотичного виховання перевагу необхідно віддавати наочності: буклетам, плакатам, фільмам тощо.

Завданням цих засобів є формування у молодших школярів (учнів 1-4 класів) негативного ставлення до наркотиків в загальному вигляді, без зайвої деталізації і аргументації.

На цьому етапі вони повинні чітко зрозуміти: наркотики — це погано, небезпечно.

Завданням навчання і виховання в середній віковій групі (5-8 класи) є подальше закріплення негативного ставлення до наркотиків шляхом поширення і поглиблення знань про ці речовини, про їх дію на організм, про наслідки вживання.

Цей етап є найбільш важливим, оскільки в цьому віці саме і формується світогляд дитини, підлітка. Тут необхідне чітке і аргументоване подання матеріалу про шкідливість наркотиків. При цьому слід враховувати рівень знань школярів (учнів) з анатомії, фізіології, валеології, хімії. Надання інформації не повинно бути нав'язливим і некоректним. Застосовуються ті ж самі методи, як і в молодшій групі, але більш деталізовані, аргументовані. Об'єм матеріалу (особливо текстового) значно більший.

В старшій віковій групі (9-11 класи) на перший план виступають засоби, які в собі несуть аргументовану інформацію, найбільш значну і цікаву для цього віку. Тут можна і потрібно надавати великий об'єм інформації з включенням елементів психології, сексології, соціології тощо. До участі у деяких заняттях запрошуються медичні працівники, психотерапевти.

В старшому віці доцільним є подання інформації з конкретними прикладами — як негативними, так і позитивними. В антинаркотичній роботі не існує і не може існувати єдиного універсального засобу. До цього питання необхідно підходити тільки в комплексі. Створення комплексу заходів, спрямованих на протидію наркотикам — це загальне завдання медиків, педагогів, психологів та юристів.

Крім роботи зі школярами, учнями, велика увага приділяється антинаркотичному впливу на їх батьків. Озброєння батьків достатнім обсягом медичних знань з основ наркології є одним з найважливіших питань антинаркотичної діяльності.

Особливо важливим є переконання батьків в тому, що сім'я, відносини в ній є, системоутворюючими факторами в формуванні подальшої поведінки дитини. Необхідно навести приклади основних типів сімейного виховання: гіперпротекція, гіпопротекція по типу "попелюшки", "кумира сім'ї" та негативний вплив такого виховання

на подальше формування особистості дитини взагалі й її стійкості до наркотизації зокрема.

Особливий наголос слід робити на тому, що особистий вплив батьків (особливо негативний) — сімейні сварки, побутове пияцтво — може сприяти дезадаптації дитини і в подальшому гіпертрофії наркотичної мотивації. Як і в роботі з учнями, підхід до антинаркотичної просвіти батьків повинен бути індивідуальним. Перш за все потрібно переконати батьків, що при найменшій підозрі вживання їх дитиною наркотичних речовин вони повинні негайно звернутися до спеціаліста. І в цьому питанні медики, педагоги можуть і зобов'язані надати допомогу.

5. Роль і місце вільного часу у превентивному вихованні учнівської молоді

Розглядаючи превентивне виховання як активну попереджувальну профілактичну діяльність, направлену на обмеження деструктивної поведінки молоді, особливу увагу слід приділити питанню - роль і місце проблеми вільного часу у цьому комплексному психолого-педагогічному процесі.

Для молоді шкільного віку під вільним слід розуміти час, який не зайнятий підготовкою до уроків, самими уроками, та обов'язковою позакласною роботою. Вільний час можна охарактеризувати як активний відпочинок, пізнання чогось нового, цікавого у живій ігровій формі (для молодших), у "інтригуючій" - для старшокласників. Головне, щоб це було цікаво, а не нав'язане силоміць.

У сучасному суспільстві поняття вільного часу наповнюється різноманітним, часом дуже суперечливим змістом і набуло важливого значення, воно відбиває істотні характеристики фахової і вікової приналежності, У розвинених країнах має місце неухильна тенденція до росту вільного часу у особистості, незалежно від її соціального статусу і суспільної значимості.

Основну роль у формуванні характеру дитини та її вихованні відіграє сім'я, однією з функцій якої являється духовне збагачення особистості. Якраз сім'я повинна навчити раціонально використовувати вільний час, задовільняючи потреби кожного її члена у спільному проведенні дозвілля. Адже формування соціальних цінностей особистості, моральних та естетичних вимог до себе та до оточуючих проходить, насамперед у лоні сім'ї. А потім вже на сцені життєтворення з'являються дитсадок, школа та інші соціальні інститути.

У ринкових умовах школа, яка в першу чергу, має навчити особистість навчитися жити у суспільстві, виробити свою позицію у житті, свій світогляд, повинна більше уваги приділяти індивідуальності дитини, творчому розвитку

її потенціалу. Крім того приходиться констатувати, що в суспільстві в останні роки наростає соціальна напруженість, психологічна збудженість, а в середовищі молоді це проявляється у вигляді агресивності і схильності до різних антисоціальних вчинків. В останні роки значно зросли пияцтво, наркоманія, токсикоманія і злочинність серед молоді. При цьому правопорушення, як правило, відбуваються у вільний час і часто супроводжуються актами агресії і жорстокого насильства.

Психологи стверджують, що агресивна поведінка дітей шкільного віку, як правило зумовлюється неадекватною самооцінкою, завищеним рівнем, вимог до суспільства, підвищеною ситуативною емоційністю і тривожністю, низьким рівнем комунікативних навичок, підлітковим максималізмом тощо. Ці всі якості особливо активно проявляються у вільний час. Крім того, значна кількість дітей живе в неблагополучних сім'ях, де постійно вони є свідками асоціальної поведінки батьків. Зумовлено це складним економічним становищем багатьох сімей, яке не сприяє розвитку духовних і моральних цінностей, а викликає лише негативні емоції і стреси, штовхає на агресивні дії. Ці сім'ї є основними постачальниками безпритульних та бездоглядних дітей, які не мають постійного місця проживання, живуть в середовищі вулиці і часто створюють злочинні угруповання.

Аналіз діяльності сучасної школи свідчить, що учнів не готують до активного і правильного використання вільного часу, їх не вчать коригувати свої емоційні реакції і вчинки на зовнішні та внутрішні впливи, в той же час добре відомо, що підлітки, за звичай, розглядають свою діяльність як

джерело тільки постійних позитивних емоцій, які особливого значення набувають у вільний час.

Для оптимального вирішення цієї складної проблеми, крім психокорекційного впливу на агресивну поведінку молоді, слід більшу увагу приділяти питанням організації вільного часу, змістовного дозвілля, різноманітної роботи з учнівською молоддю. Органам освіти слід не допускати скорочення позашкільних закладів, а домагатися і сприяти розширенню мережі гуртків, клубів, спортивних секцій на базі навчально-виховних закладів. В цій справі надзвичайно важливим є об'єднання зусиль школи, сім'ї, соціальних служб та громадських організацій щодо активізації виховної роботи з молоддю за місцем проживання.

Важливим резервом по профілактиці правопорушень є організація раціонального використання вільного часу молодими людьми. Суттєве місце в цій системі займає участь учнів в науково-дослідній роботі і науково-технічній творчості через Малу академію, спортивні і науково-технічні гуртки і клуби.

Засобами фізичної культури в учнів виховуються навички здорового способу життя, дисципліни й порядку, відмову від паління, алкоголю наркотиків, інших шкідливих звичок. Велика роль у формуванні загальнолюдських цінностей у молодій людини відводиться сьогодні засобам масової інформації (ЗМІ). Від рівня пропагандистського забезпечення, яке здійснює телебачення, радіо і преса, значною мірою залежить успіх політичних, економічних і виховних заходів, які суспільство спрямовує на молодь.

Соціально значуща інформація впливає на духовний розвиток молоді, виробляє стійкі життєві позиції, інформує про тенденції розвитку суспільства. Тому дуже важливо для превентивного виховання, щоб соціальні функції ЗМІ органічно поєднувалися з виховною.

Тільки об'єднаними зусиллями батьків, вчителів, правоохоронних органів на базі гуманістичних підходів, правового виховання, усунення соціальних

причин негативних явищ і правильної організації вільного часу молоді, можна ефективно вирішувати проблему превентивного виховання підростаючого покоління.

6. Правовиховна робота в школі

Цілком закономірно, що на перше місце в профілактичній роботі виходить проблема формування в молоді високої правової культури, вмінь та навичок легальними способами захищати загальновизнані суспільні цінності, залучення її до свідомої участі в громадському та духовному житті держави.

В Черкаській загальноосвітній школі I-III ступенів № 7 за останні роки склалась певна система правової роботи з учнями та громадськістю.

Правовий навчально-виховний процес регулюється Конституцією України, Законом України «Про освіту», Типовим Положенням про загальноосвітній заклад, Статутом школи.

Під час проведення правового виховання педагогічний колектив школи виходить з таких основних критеріїв:

1. Правова освіта повинна охоплювати всіх учасників навчально-виховного процесу – учнів, батьків, учителів.
2. Правова освіта повинна забезпечувати зростання самосвідомості учнів, розуміння ними суворого дотримання положень Конституції і законів України.
3. Розуміння учнями єдності прав і обов'язків і їх виконання в реальному житті.
4. Школа прагне підготувати учня до реального життя, вміння користуватися правовими знаннями, набутими в школі.
5. Пропаганда основних принципів Загальної декларації прав людини, Декларації і Конвенції прав дитини.

6. Прагнення домогтися формування громадянської позиції кожного учня на основі загальнолюдських цінностей: свободи переконань, думок, володіння та користування власністю.

7. Вміння учнів протистояти злочинам і правопорушенням у суспільстві.

Важливу роль в організації правової роботи здійснює рада профілактики в складі директора школи Середи Ю.В., заступників директора з навчально-виховної роботи Фесак Л.М. та Українець І.К., соціального педагога Фесун С.Є., психолога Губанової С.В., голови Ради школи Прокопенка В.М. Розглядаються різноманітні питання: ведення обліку відвідування учнями школи, взяття на облік неблагополучних сімей, проблеми працевлаштування випускників школи, організація батьківських зборів, проблеми правильного використання учнями вільного часу. Кожне з цих питань потребує клопіткої роботи протягом навчального року, координації всіх служб школи, зв'язку з державними органами і суспільними організаціями. Рада профілактики стала дієвим органом з недбалістю, пропусками уроків, бездоглядністю дітей.

Традиційним стало проведення в школі Міжнародного дня проти насильства, тиждень боротьби зі СНІДом, Дня прав людини, Тижня права, Дня боротьби з палінням та ін..

З метою проведення просвітницької роботи були підготовлені виступи агітбригади «Громадські організації, що захищають права людини», відбувся перегляд фільму по запобіганню торгівлі людьми, проведено виставку-конкурс газет та малюнків на правову тематику, семінар для вчителів «Попередження насильства в сім'ї».

Класними керівниками та СПС постійно проводиться робота по ФЗСЖ, профілактики бездоглядності, правопорушень, алкоголізму, тютюнопаління.

Дуже цікавими були заходи, проведені класними керівниками: година спілкування з елементами тренінгу та рольового моделювання

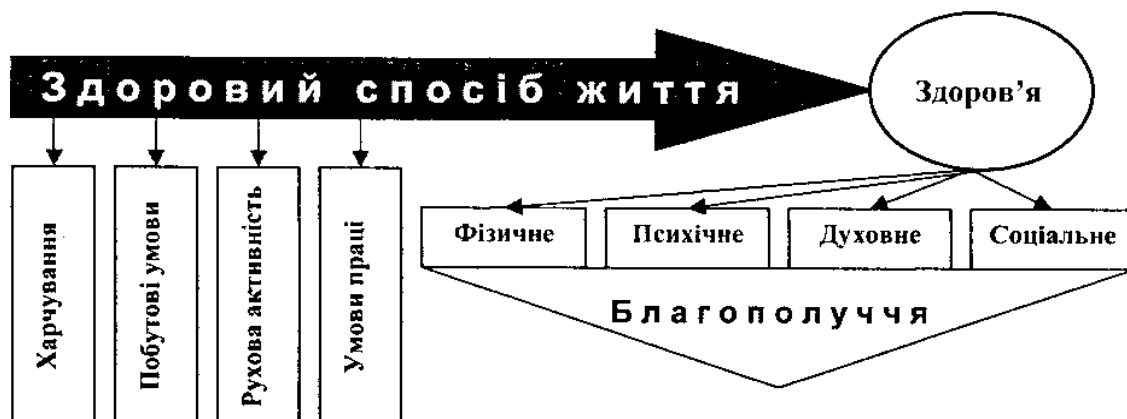

«Привіт! Я конфлікт!», година спілкування з елементами інтерактивних методик «Толерантність», виховна година «Права та обов'язки дітей», виховна година «Закон і право», виховна година «Конституція України в моєму житті», навчально – виховна гра «Казкова правознавча лотерея» для учнів початкових класів, виховна година «Право людини на життя, свободу, недоторканість», виховна година у 11 класі «Права і обов'язки», виховна година у 7 класі «Всі люди народжуються вільними».

В школі вчителем історії та правознавства Штепою І.Д. проводиться викладання предмету «Основи правознавства». Інна Дмитрівана проводить значну просвітницьку роботу серед учнів та батьків, опрацьовує з ними нормативно – правові документи, зокрема: «Загальну декларацію прав людини», «Декларацію прав дитини», Конвенцію ООН «По права дитини» у формі лекцій та бесід. Постійно поновлюються матеріали куточка правових знань. Цікавими були: правова вікторина для учнів 8 -11 класів, конкурс для учнів 5 – 6 класів «Правове лото», бесіда «Кримінальна відповідальність неповнолітніх», конференція «Діти: Злочин і кара», «Чи порушуються мої права в школі?».

Педколектив школи приділяє велику увагу правовій освіті батьків. Виховання в сім'ї — основа суспільного розвитку. Моральні цінності, які панують в сім'ї, відображаються на майбутньому житті молодої людини. Школа щодо цього питання виходить з принципу єдності шкільного і сімейного виховання та координації спільних дій. Батьки потребують певних правових знань. Школа усвідомлює, що немає однакових сімей, а тому існують відмінності у вихованні.. Система роботи з батьками є багатогранною, послідовною, містить індивідуальні і групові форми.

7. Робота соціального педагога по ФЗСЖ

Зараз в Україні стан здоров'я молоді викликає серйозну стурбованість. Лише 7-10 відсотків дітей народжуються здоровими. За даними Міністерства охорони здоров'я рівень фізичного здоров'я приблизно 70 відсотків учнів державних шкіл віком 7-15 років є дуже низьким. Серед осіб у віці 16-19 років 61 відсоток має рівень здоров'я, значно нижчий за нормальний, такий стан спостерігається й у 67 відсотків осіб у віці 20-29 років.

Нині серед молоді України досить поширеним явищем стало тютюнокуріння, вживання алкоголю й наркотиків та небезпечна статевая поведінка. Бажання "йти в ногу з часом" спонукає молодих людей до прийняття моделі модного і стильного життя, яке для багатьох з них пов'язується із згаданими явищами. Ситуація обтяжується у зв'язку з наявністю в Україні широкого асортименту доступних алкогольних і тютюнових виробів, порівняно легким доступом до окремих видів наркотиків і лібералізацією статевої моралі.

За даними Інституту соціальних досліджень, значна частина молоді вважає куріння припустимим, навіть нормальним. Куріння, починаючи з тринадцятирічного віку, є найбільш поширеною ризикованою поведінкою. У віці 10 років курять 5 відсотків дітей, у віці 14 років - уже 30 відсотків, а у віці 17 років регулярно вживають тютюнові вироби 48 відсотків юнаків і дівчат.

Алкоголізм і пияцтво зараз є дуже поширеним явищем в Україні. Молодим людям смак алкоголю відомий з дитинства. У віці 10 років 17 відсотків уже вживали алкоголь, а у віці 15 років - дві третини. Понад 78 відсотків молодих людей віком 15-22 роки повідомили, що були у стані сп'яніння.

З 1993 року в Україні зафіксовано стрімкий стрибок наркоманії. В 2001 році кількість офіційно зареєстрованих наркозалежних сягнула 82000. Ці цифри, за оцінками експертів, лише частково відображають дійсний стан. Як свідчать результати досліджень, офіційна статистика охоплює лише 10-20 відсотків від фактичної кількості тих, хто вживає наркотичні речовини.

Така сама тенденція, що характеризує поширення наркоманії, виявляється і стосовно захворювань на ВІЛ і СНІД. Молодь становить значну частину ВІЛ -інфікованих і хворих на СНІД, і ця кількість постійно зростає.

Нині в Україні спостерігається стійка тенденція до зниження віку "сексуальне дебюту" серед підлітків. Середній вік початку статевого життя для юна становить 15-16 років, а для дівчат - 16-17. Низький рівень знань підлітків що культури статевого стосунків є причиною показників зростання серед молоді хвороб, що передаються статевим шляхом.

За даними Української Асоціації планування сім'ї 90,9 відсотків усіх вагітност 15-18 річних дівчат закінчились медичним абортom, що значно перевищ, показники західноєвропейських країн.

Наведені дані засвідчують, що в переважній більшості молодих людей відсутнє свідоме ставлення до здоров'я як до базової цінності, тому в сучасних умовах існує об'єктивна необхідність збереження та поліпшення здоров'я

молоді як одне з найважливіших пріоритетів нації.

Поняття "здоров'я" неможливо сформулювати однозначно. Зараз налічуєть понад 400 визначень цього поняття. Проте жодне з них не може розкрити його зміст у повному обсязі.

В давні часи здоров'я визначали як відсутність хвороб. Проте життя не стоїть місці. Часи змінюються, і людина змінюється разом із ними. Сучасну людину в не влаштовує тільки відсутність хвороб, що само по собі вже добре. Поняття «здоров'я» трансформувалося в більш широке уявлення про людину як істоту, біл соціальну, ніж біологічну. Воно збагатилося таким поняттям, як «благополуччя», оскільки в сучасному світі зовсім недостатньо не мати захворювань, а треба бути ще й благополучним у певних відношеннях.

Світова наука розглядає здоров'я як цілісний феномен, що інтегрує чотири основні складові : фізичну , психічну (розумову), соціальну (суспільну) і духовну. Всі ці складові є взаємозумовленими і невід'ємними одна від одної, оскільки своїй сукупності вони визначають стан здоров'я людини.

Фізичну складову здоров'я характеризують показники пульсу, частоти дихан температури тіла, кольору шкіри та слизових оболонок, спроможність люди ефективно виконувати певні дії: рухатися, працювати. Береться до уваги і ступ фізичного розвитку індивіда: відповідність його зросту і маси тіла віковим нормі пропорційність частин тіла тощо.

Психічна складова здоров'я визначає розвиток людини як особистої забезпечує її душевне благополуччя. Ця складова зумовлюється розвиток пізнавальних процесів особистості (відчуттів, сприйняття, уваги, пам'яті, мислен уяви, мови), залежить від таких особистісних характеристик як емоційно-вольова та мотиваційно-потребова сфери, розвитку самосвідомості особистості. Психічне здоров'я дає можливість людині оптимально адаптуватися до умов соціальні середовища та реалізувати себе в ньому.

Соціальна складова здоров'я пов'язана з впливом на особистість інших людей, структурних одиниць соціуму (сім'я, референтні групи, соціальні інститути), суспільства в цілому і залежить від місця та ролі людини в міжособистісних стосунках, від морального здоров'я соціуму. Соціальна складова здоров'я детермінована рівнем розвитку економічної, політичної, духовної сфер суспільного життя.

Духовна складова здоров'я є своєрідним піком, який вбирає все найкраще в людині, що розкривається в її світобаченні, виробленні певних правил поведінки, як за законами суспільства, так і за певними моральними нормами, ставленні до життя на основі певної віри та вибору власних ідеалів і світогляду.

Спосіб життя найсуттєвіше впливає на стан здоров'я людини. Спосіб життя - це особливості взаємодії людини з факторами навколишнього середовища. Очевидно, що здоров'я людини залежить від того, наскільки здоровим є її спосіб життя. Здоровий спосіб життя - це поведінка людини, яка відображає життєву позицію, спрямовану на збереження та зміцнення здоров'я, і націлена на виконання певних норм і правил. До основних складових здорового способу життя насамперед відносять харчування.

Повноцінне харчування включає забезпечення організму людини якісною питною водою, необхідною кількістю вітамінів, мікроелементів, продуктів підвищеної біологічної цінності, фітопродуктів, спеціальних продуктів і харчових домішок. Не менш важливими в організації здорового способу життя є побутові умови, які характеризуються достатнім санітарно-гігієнічним рівнем помешкання, комфортними умовами для емоційного розвантаження, певним рівнем фізичної та психічної безпеки на території життєдіяльності особистості. Наступною складовою здорового способу життя є рухова активність людини. У вік інтенсивного розвитку різних транспортних засобів та інформаційних технологій рухову активність забезпечують фізична культура та спорт, а також праця на присадибних ділянках. Серед складових здорового способу життя вчені називають **умови праці**, які не тільки мають бути безпечними для людини не лише з санітарно-гігієнічних позицій, але й мусять забезпечувати їй психологічний комфорт і можливості для самореалізації та професійного зростання.

Таким чином, складові здорового способу життя - це комплекс компонентів, що забезпечують високий рівень фізичної, психічної, духовної та соціальної складових здоров'я людини.

Однією з причин поширення негативних явищ у молодіжному середовищі є ризикована поведінка неповнолітніх. Така поведінка зумовлюється, в першу чергу, психофізіологічними особливостями підлітків, для яких характерні такі ознаки, як автономізація від дорослих, потяг до групування, самоствердження, задоволення цікавості, бажання виглядати дорослим, потреба змінити психічний стан у стресовій ситуації.

Американський дитячий психотерапевт Лін Понтон засвідчує, що ризиковані вчинки є нормою для підлітків. З їх допомогою молодь,

зазвичай, визначає та розвиває свою індивідуальність, оскільки розумний ризик є певним досвідом. Розумна ризикована поведінка, що позитивно впливає на самоствердження підлітків, включає спортивні змагання, подорожі, шкільні ініціативи, волонтерську діяльність тощо. В кожному з цих видів діяльності існує ймовірність невдачі. Проте, є й негативна ризикована поведінка, яка може бути небезпечною для молодих людей. Це в першу чергу експериментування з тютюном, алкоголем, наркотиками, початок раннього статевого життя, небезпечні сексуальні стосунки, безсистемне харчування, втеча з дому, крадіжки, що, в чергу є ризиком для здоров'я (формування наркогенної залежності, або ймовірність заразитися ВІЛ/СНІД, небажана вагітність), а, в окремих випадках, і для життя підлітків. Нерозумна ризикована поведінка проявляється як бунт або вияв незадоволення, спрямований, в першу чергу, на батьків і близьких. До числа насторожуючих ознак небезпечної ризико поведінки молоді належать такі психологічні проблеми, як тривала депресія, підвищена тривожність, нетипові для підлітка швидкі зміни настрою, прогули школі тощо.

Здоровий спосіб життя має пропагуватись як реалістична і приваблива альтернатива, якою особистість може користуватись протягом усього свого життя. Спосіб життя - одна з головних детермінант здоров'я, ступінь впливу якої значно перевищує вплив багатьох інших. Тому пріоритетний напрям соціально-педагогічної роботи щодо збереження здоров'я повинен спрямовуватись на формування певного стилю поведінки.

При формуванні здорового способу життя діагностичний етап є досить важливим, оскільки він дозволяє окреслити рівень мотивацій та знань про здоровий спосіб життя. Для його здійснення використовуються різні анкети, опитувальники і т.п., щоб продіагностувати стан проблеми здоров'я та здорового способу життя серед певної аудиторії.

Доцільними і ефективними для процесу формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя можна вважати такі 5 груп методів, яким

належить пріоритетна роль, а саме : активні, традиційні, нетрадиційні, організоване навчання та самоосвіта.

Активні методи, що застосовуються, ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, сприяють формуванню критичного мислення, ініціативі та творчості. До них належать соціальне проектування, ситуаційно-рольова гра, соціально-психологічний тренінг, інтелектуальний аукціон, метод аналізу соціальних ситуацій з морально-етичним характером, методика "рівний-рівному", гра-драматизація тощо.

Наприклад, тренінг як форма організації навчання забезпечує вплив на всі складові поведінки оскільки, з одного боку, передбачає надання необхідної достовірної інформації з урахуванням віку та інтересів його учасників, а з іншого, - являючись активною формою навчання, активізує емоційну сферу, спонукає до свідомого сприйняття та засвоєння інформації і забезпечує формування навичок відповідальної поведінки.

Найбільш розповсюдженим методом у проектах молодіжної участі є метод "рівний-рівному", сутність якого полягає в тому, головну участь у поширенні знань бере сама молодь. Старшокласники багато чому навчаються за межами школи, отримуючи інформацію один від одного або від дорослих. Розвиток знань та особистих навичок з питань здоров'я може відбуватись в різних умовах (наприклад, у молодіжних об'єднаннях за інтересами, клубах тощо), а також у неформальних ситуаціях (молодіжні "тусовки" на вулицях, у дискотеках або інших місцях відпочинку). Отримана в таких умовах переконлива інформація значною мірою впливає на готовність молодих людей до вибору здорового способу життя.

Застосовуються такі традиційні методи як бесіда, диспут, лекція, семінар, роз'яснення, переконання, позитивний і негативний приклади, методи вироблення звичок, методи вправ, контролю і самоконтролю тощо. Більшої ефективності набуває заняття при використанні музичних творів, фактів з життя відомих людей, які загинули від алкоголю чи наркоманії, відеоматеріали, короткометражні фільми.

Застосування цих методів сприяє утворенню у молоді адекватної моральної самооцінки, організації дієвої роботи з формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя, перебудові і зміні асоціальних форм у їхній поведінці на соціально значущі ; підтримці, посиленню позитивних моральних спонук, активізації їх проявів чи загальмуванню негативних мотивів, зниженню їх сили, утриманню молоді від прояву деструктивної мотивації на здоровий спосіб життя.

Самоосвіта базується на необхідності людини формувати, зберігати та зміцнювати власне здоров'я з використанням навчально-методичної бази та технічних засобів, що забезпечують самостійне навчання.

Самоосвіта можлива за таких умов :

1. наявність освітньо-професійних та освітньо-наукових програм підготовки молоді до ведення здорового способу життя з конкретними методичними рекомендаціями та коментарями ;

2. наявність доступної наукової інформації з цієї проблеми у бібліотеках, книжкових магазинах, електронних підручниках, Інтернеті, електронних засобах масової інформації;

3. розгалужена мережа консультативних пунктів з надання практичної допомоги в оволодінні знаннями, уміннями та навичками з формування, збереження та зміцнення власного здоров'я під керівництвом педагогів, методистів та психологів.

Самоосвіта учнівської молоді з формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя може здійснюватися також за участю державних, комерційних телевізійних і радіопрограм .

Підлітки, як правило, добре поінформовані про потенційний ризик та наслідки тютюнопаління, вживання алкоголю та наркотиків. Більшість школярів знають про руйнівний вплив цих шкідливих звичок на організм людини, однак вони набагато менше знають про ризик, пов'язаний з "нерегулярним" тютюнопалінням, вживанням алкоголю, наркотиків та токсичних речовин. І шкідливість цього саме для підліткового організму,

який швидко розвивається. Найменше вони усвідомлюють ризик, пов'язаний з так званим вживанням алкоголю "зрідка". З віком рівень усвідомлення специфічних впливів тютюну, алкоголю та наркотиків на організм людини підвищується.

Ставлення учнів старших класів до куріння, алкоголю та наркотиків змішане, але в основному негативне. Найбільш негативно поширеним є ставлення до наркотиків, тоді як ставлення до алкоголю є більш-менш толерантним. В основному це пов'язано з толерантним ставленням усього українського суспільства до алкоголю.

Формування певного стилю життєдіяльності старшокласників, зокрема, стосовно здоров'я - здорового способу життя, є одним з процесів соціалізації. Ці дві категорії залежать і впливають одна на одну, що досягається у ході дії соціально-педагогічних механізмів:

- інституційного (навчальні заклади, засоби масової інформації) ;
- традиційного (сім'я, батьки) ;
- стилізованого (молодіжна субкультура) ;
- міжособистісного (ровесники) ;

Основним механізмом ФЗСЖ у даному віці є створення соціально-педагогічних умов для окремих осіб, груп людей і можливості позитивно впливати і вирішувати проблеми.

Виокремлюють чотири основні соціуми, в яких слід здійснювати формування здорового способу життя серед шкільної молоді - сім'я, школа, позашкільні заклади, ровесники. У кожного із цих соціумів є свої відмінності, що характеризуються ставленням до них самих підлітків, а звідси постала потреба у розробці відповідних форм роботи з урахуванням цих особливостей.

Висновки

Проблема пошуку шляхів підвищення ефективності соціально-педагогічної профілактичної роботи набула в останній час особливу актуальність у зв'язку зі зростанням у державі злочинності, зокрема, серед неповнолітніх. У сучасних умовах повинні принципово змінитися підходи до організації профілактичної роботи, щоб від заходів адміністративно-правового впливу перейти до надання соціально-педагогічної допомоги неповнолітньому. Така робота вимагає чіткого визначення її соціально-педагогічних засад і глибоких спеціальних знань, які розкривають соціальну сутність явищ важковиховуваності та девіантної поведінки.

Психолого-педагогічна сутність явища важковиховуваності в розрізі феноменів соціальної норми і відхилення від норми у поведінці полягає в тому, що означене поняття розкриває стан особистості як об'єкта соціально-педагогічного впливу, зокрема, коли йдеться про готовність засвоювати і реалізовувати соціальні норми на практиці. Якщо неповнолітній не засвоює позитивний соціальний досвід, не може адаптуватися до зразків поведінки і вимог вчителів та батьків, то процес соціалізації призводить до важковиховуваності. Її поведінковим показником може виступати девіантна поведінка.

При організації соціально-педагогічної профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками необхідно враховувати загальні, типологічні та індивідуальні особливості неповнолітнього при вирішенні конкретних проблем. Тому організація змістовної соціально-педагогічної профілактичної роботи вимагає ґрунтовної підготовки соціального педагога – знань індивідуальних особливостей учнів; шляхів формування та розвитку учнівського колективу; психології малих груп; соціального та морального стану сім'ї.

Список використаної літератури:

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Безпалько О. В.– К. : Цент учбової літератури, 2009. – 208 с.
2. Зайцева З.Г. Школа та важковиховувані підлітки: Книга для вчителя.- К.: Рад.школа, 1991.-78с.
3. Зверєва І. Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / І. Д. Зверєва. – К., 1999. – 39 с.
4. Здоровий спосіб життя // Управління школою. - 2006. - №31. – С. 11
5. Кириленко С. Розвиток педагогічних технологій формування здоров'я старшокласників // Рідна школа. - 2003. - №11. - С. 50-54.
6. Лукашевич М.П., Семигіна Т.В. Соціологія соціальної роботи (курс лекцій): Навчальний посібник. – К.: ІПК ДСЗУ, 2009. – 210 с.
7. Оржеховська В.М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх. Навчально-методичний посібник.- К.:ВіАн, 1996.- 352с.
8. Оржеховська В.М. Формування соціальної відповідальності учнів у сучасній школі // Педагогіка і психологія.- 1996 - №4. -С.25-31.
9. Концепція формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді // Шкільний світ. - 2004. - №11. - С. 8-9.
- 10.Морозова Н.В. Виховання культури здоров'я через освіту // Світ виховання. - 2006. - №5. - С 17.
- 11.Основы социальной работы: Учебник / Отв.ред. П.Д.Павленок. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 395 с.
- 12.Проблеми формування мотивації на здоровий спосіб життя // Позакласний час , - 2004. - №21-22. - С. 9-11.

13. Психологія: Підручник / Ю. Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін.; за ред. Ю.Л. Трофімова. – 2-ге вид., стереотип. – К.: Либідь, 2000. – 558 с.
14. Романеско МЛ. Превентивні технології формування здорового способу життя учнів // Світ виховання. - 2006. - №5. - С. 19.
15. Соціальна-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю. Навчальний посібник. – К.: ДЦССМ, 2003. – 132с.
16. Тетерский С.В. Введение в социальную работу: Учебное пособие. – М.: Академический Проект, 2002. – 496 с.
17. Черепанова Г.Л. Реабілітаційна педагогіка: Опорний конспект лекцій.- К.: ІПК ДСЗУ, 2009. – 117 с.
18. Формування здорового способу життя молоді: київський досвід : наук.-попул.літ-ра. / Н.М.Комарова, П.Шатц, О.О.Яременко та ін.. - К.: Укр. Ун-т соц. дослідж., 2001. - С. 14-17.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Поради щодо спілкування і виховання гіперактивної дитини

1. Якщо дитина проявляє садиські нахили, жорстока по відношенню до інших людей, тварин, в неї є проблеми емоційного і психічного плану. В такому випадку треба звертатись до дитячого психотерапевта.
2. Якщо дитина гіперактивна, треба консультація педіатра, який поставить діагноз і призначить лікування.
3. Якщо дитина запальна і войовита, переконайтесь, чи саме батьки не провокують таку поведінку. До такої дитини треба бути уважним, роз'яснювати їй наслідки її поведінки, щоб вона вчилась регулювати свої стосунки з іншими людьми.
4. Якщо дитина не вміє стимулювати гнів, необхідно залучати її до активного слухання, щоб вона привчилась вербально висловлювати агресію і знімати збудність і нервовість.
5. Із змісту телепередач виключити перегляд фільмів і телепередач із сценами насилля, жорстокості.
6. Ні в якому разі не застосовувати фізичне покарання.
7. Роз'єднати хулігана і жертву. Зайняти хулігана корисною роботою, щоб його енергія використовувалась з миролюбивою метою.
8. Привчити дітей самим вирішувати свої проблеми настільки, наскільки це можливо, без стороннього втручання.
9. Не дозволяти такій дитині сидіти без діла. Спрямувати її енергію на щось корисне.
10. Доброзичливість і теплі стосунки з такими дітьми, постійне спілкування і вміння слухати дитячі проблеми, переконання, а не фізична сила - це все допоможе запобігти агресивності.

Додаток № 2

Поради щодо встановлення довіри між підлітком і вчителем в кризовий стан для них

1. Уважно вислухайте підлітка. Прагніть до того, щоб підліток зрозумів, що він вам не байдужий і ви готові зрозуміти і прийняти його. Не перебивай та не показуй свого страху. Відносьтесь до нього серйозно, з повагою.
2. Запропонуйте свою підтримку та допомогу. Постарайтесь переконати, що даний стан (проблеми) тимчасові і швидко пройдуть. Проявіть співчуття і покажіть, що ви поділяєте і розумієте його почуття.
3. Поцікавтесь, що найбільше в даний час турбує підлітка.
4. Впевнено спілкуйтесь з підлітком. Саме це допоможе йому повірити у власні сили. Головне правило в роботі з дітьми - не нашкодити.
5. Використовуйте слова - речення, які будуть сприяти становленню контракту: розумію, звичайно, відчуваю, хочу допомогти.
6. В розмові з підлітком дайте зрозуміти йому, що він необхідний і іншим, і унікальний як особистість. Кожна людина, незалежно від віку, хоче мати позитивну оцінку своїй діяльності.
7. Недооцінка гірша, ніж переоцінка. Надихайте підлітка на високу самооцінку. Вмійте слухати, довіряти і викликати довіру в нього.
8. Звертайтеся за допомогою, консультацією до спеціаліста, якщо щось насторожило вас у поведінці підлітка.

Додаток № 3

Анкета

“Моє ставлення до проблеми злочинів і покарання” (для учнів загальноосвітніх шкіл)

Вік _____ Стать _____

1. Твоє оцінювання рівня злочинності серед молоді міста (села):
  - А) дуже високе;
  - Б) високе;
  - В) середнє;
  - Г) низьке;
  - Д) такої проблеми взагалі не існує.

2. З якого віку настає кримінальна відповідальність за навмисне вбивство, зґвалтування, грабіж і деякі інші особливо тяжкі злочини?
  - А) 12 років;
  - Б) 14 років;
  - В) 16 років.

3. З якого віку, за загальним правилом, настає кримінальна відповідальність?
  - А) 14 років;
  - Б) 16 років;
  - В) 18 років;
  - Г) 20 років.

4. Чи вважаєш ти себе забов’язаним завжди дотримуватись вимог кримінального закону? Чи може твоя думка щодо цього змінюватися залежно від ситуації?

5. Чи всі злочини – зло? Чи кожен злочинець має нести покарання?

6. Який, на твою думку, вид покарання за нетяжкий злочин може найкраще впливати виховуюче?
  - А) публічне вибачення перед потерпілим;

- Б) штраф;
  - В) позбавлення волі.
7. Твоє ставлення до відміни смертельної кари як виняткової міри покарання.
8. Як би ти поставився до тілесних покарань, які застосовувалися поряд з іншими видами покарання, наприклад, у Російській Імперії?
9. Чи доводилося тобі в житті безпосередньо мати справу з правоохоронними органами? Якщо так, то у зв'язку з чим?
10. Під час перегляду фільмів, читання книг детективного жанру кого з героїв ти підтримуєш?
- А) злочинця;
  - Б) міліціонера, слідчого;
  - В) не має значення.
11. Після перегляду гостросюжетних фільмів (детективи, бойовики) у тебе виникає бажання:
- А) кого-небудь побити чи що-небудь вкрасти, розбити, забрати;
  - Б) стати детективом і розкрити всі злочини, покарати зло;
  - В) ніколи не мати справу ні зі злочинцями, ні з правоохоронними органами;
  - Г) немає особливих емоцій і бажань.
12. У якому випадку, залежно від тяжкості й суспільної небезпеки (спочатку найтяжчі), ти розташував би наступні злочини?
- А) грабіж (відкрите привласнення майна);
  - Б) крадіжка (таємне привласнення майна);
  - В) навмисне вбивство;
  - Г) домагання;
  - Д) зґвалтування;
  - Е) хуліганство.

Додаток № 4

АНКЕТА ДЛЯ БАТЬКІВ

1. Стать.
2. Вік.
3. Освіта
4. Кількість дітей в сім'ї.
5. Чи є у вас захворювання:
  - А) нервової системи;
  - Б) серцево-судинної системи;
  - В) дихальної системи;
  - Г) системи травлення;
  - Д) сечостатесої системи;
  - Е) опорно-рухового апарату;
  - Ж) аналізаторів.
6. Як ви оцінюєте своє здоров'я:
  - А) гарне;
  - Б) задовільне;
  - В) незадовільне.
7. Дайте своє визначення поняттю "здоров'я".
8. Як ви вважаєте, чи впливають хвороби на:
  - А) на успіхи в навчанні та роботі;
  - Б) психічне здоров'я;
  - В) взаємовідношення;
  - Г) поведінку;
  - Д) погляди, відношення до життя;
9. Коли ви негайно звернетесь до лікаря:
  - А) при найменшому нездужанні (захворюванні) дитини;
  - Б) при тяжких захворюваннях дитини;
  - В) ніколи не звернусь, займуся самолікуванням.

10. Яким способом ви отримали профілактичні знання основних дитячих хвороб:
- А) із спеціальної медичної літератури;
  - Б) із джерел масової інформації;
  - В) від родичів, знайомих.
11. Як часто ви займаєтесь фізичними вправами:
- А) 1 раз на тиждень;
  - Б) 2-3 рази на тиждень;
  - В) 3-4 рази на тиждень;
  - Г) кожен день;
  - Д) не займаюсь.
12. Відправляючись на роботу чи по магазинах, ви:
- А) як правило, йдете пішки;
  - Б) частину – пішки, а частину – на транспорті;
  - В) іноді йдете, а іноді їдете;
  - Г) завжди на транспорті.
13. У вільний час ви:
- А) працюєте по дому;
  - Б) здійснюєте декілька коротких прогулок;
  - В) читаєте, дивитесь телевізор.
14. Які причини вживання дітьми спиртних напоїв та наркотиків:
- А) невдачі у навчанні;
  - Б) нудота;
  - В) наявність наркоманів в сім'ї;
  - Г) поява вітчима, мачухи, та погані відносини з ними;
  - Д) змушена розлука з особою, до якої була сильна емоційна прихильність;
  - Е) відторгнення зі сторони однолітків;
  - Ж) бунт проти надмірної опіки;
  - З) сімейний крах;

- И) постійні конфлікти між батьками;
- К) жорстоке ставлення в родині;
- Л) алкоголізм батька, матері;
- М) вплив поганої компанії;
- Н) невміння співвідносити бажане та неможливе;
- О) спосіб спробувати щось нове;
- П) щоб забутися.

15. Як ви вважаєте, ваша дитина:

- А) живе сьогоднішнім днем;
- Б) вже замислюється про майбутнє;
- В) їй все одно, ким вона буде.

Додаток № 5

АНКЕТА ДЛЯ УЧНІВ

1. Стать.
2. Вік.
3. Як ви оцінюєте свій стан здоров'я:
  - А) відмінне;
  - Б) гарне;
  - В) задовільне.
4. Якими хворобами ви хворієте найчастіше:
  - А) нервової системи;
  - Б) серцево-судинної системи;
  - В) дихальної системи;
  - Г) системи травлення;
  - Д) сечостатесої системи;
  - Е) опорно-рухового апарату;
5. Головні болі у вас:
  - А) часто;
  - Б) іноді;
  - В) рідко.
6. Чи вважаєте ви свій зір :
  - А) відмінним;
  - Б) гарним;
  - В) задовільним;
  - Г) поганим.
7. Чи доводилось вам йти до школи хворим:
  - А) так, часто;
  - Б) так, рідко;
  - В) ні.
8. Чи завжди ви виконуєте рекомендації лікарів:
  - А) так, завжди;

- Б) так, іноді;
В) ні.
9. Якщо у вас буде вибір подивитися телепередачі, яким ви надасте перевагу:
- А) про подорожування;
Б) пригоди;
В) спорті;
Г) медицині;
Д) підлітках;
Е) розважальну.
10. Що ви відчуваєте, коли по телебаченню показують підлітків-наркоманів:
- А) співчуття;
Б) відразу;
В) відчуття, що на його місці знаходжусь я;
Г) ненависть;
Д) нічого).
11. Що, на вашу думку, є причиною зловживання підлітками алкоголю та наркотиків:
- А) невдачі у навчанні;
Б) нудота;
В) наявність наркоманів в сім'ї;
Г) поява вітчима, мачухи, та погані відносини з ними;
Д) змушена розлука з особою, до якої була сильна емоційна прихильність;
Е) відторгнення зі сторони однолітків;
Ж) бунт проти надмірної опіки;
З) сімейний крах;
И) постійні конфлікти між батьками;
К) жорстоке ставлення в родині;

- Л) алкоголізм батька, матері;
  - М) вплив поганої компанії;
  - Н) невміння співвідносити бажане та неможливе;
  - О) спосіб спробувати щось нове;
  - П) щоб забутися;
  - Р) трагічні події в сім'ї.
12. Де б ви відсвяткували свій день народження:
- А) в колі сім'ї;
  - Б) в гучній компанії;
  - В) з однолітками;
  - Г) тільки з другом, подругой.
13. Якщо у вільний час у вас буде вибір чим зайнятися, на чому зупините свій вибір:
- А) почитати книгу;
  - Б) піти погуляти;
  - В) подивитися телевізор;
  - Г) покататися на ковзанах, лижах;
  - Д) послухати музику.
14. Скільки часу ви проводите на свіжому повітрі:
- А) більше 3 годин;
  - Б) не більше, ніж 2 години;
  - В) біля години.
15. Чи завжди ви лягаєте спати у визначений час:
- А) так, завжди;
  - Б) так, часто;
  - В) ні.
16. Скільки разів на день ви харчуєтесь:
- А) 3 рази на день;
  - Б) 2 рази;
  - В) 1 раз.

Додаток № 6

АНКЕТА ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ

1. Стать.
2. Вік.
3. Якими хворобами ви частіше хворієте.
4. Чи займаєтесь ви зарядкою:
  - А) так, часто;
  - Б) так, рідко;
  - В) ні.
5. Ви лягаєте спати:
  - А) завжди у встановлений час;
  - Б) коли прийдеться;
  - В) завжди в різний час.
6. Тривалість вашого сну звичайно:
  - А) 8-9 год;
  - Б) 7-8 год;
  - В) 6-7 год.
7. Артеріальний тиск ви вимірюєте:
  - А) 1 раз на рік;
  - Б) 2-3 рази на рік;
  - В) 1 раз на місяць;
  - Г) кілька разів на місяць;
  - Д) кожен день.
8. Якщо ви захворієте, то будете приймати ліки, відомі вам своєю дією:
  - А) лише за призначенням лікаря;
  - Б) без призначення лікаря.
9. Як ви вважаєте, якщо ви прийдете на урок бадьорим, веселим, то:
  - А) ваш настрій буде переданий учням;
  - Б) ніхто з учнів не помітить.

10. Чи знаєте ви про стан здоров'я ваших учнів:
- А) точні діагнози;
  - Б) приблизно, характер захворювання;
  - В) здогадуюсь про хворобу за зовнішніми ознаками.
11. Чи застосовуєте ви на своїх уроках:
- А) гімнастику для очей;
  - Б) гімнастику для пальців;
  - В) вправи для розслаблення м'язів спини та шиї.
12. Чи читаєте ви медичну літературу:
- А) так, завжди;
  - Б) іноді, заради інтересу;
  - В) іноді, якщо хтось з рідних захворіє;
  - Г) не читаю.
13. Чи бували випадки, коли вам треба було йти на роботу з загальним недомоганням чи хворобою?
- А) так, часто;
  - Б) да, іноді;
  - В) ні, ніколи.
14. Якщо ви захворієте, якими будуть ваші дії:
- А) прийму таблетку та піду на урок;
  - Б) проведу урок в цей день та піду на лікарняний;
  - В) негайно піду на лікарняний.
15. Чи приділяєте ви необхідну увагу своєму здоров'ю:
- А) так, завжди;
  - Б) намагаюсь, але незавжди виходить;
  - В) ні, нажаль, не приділяю.

Додаток № 7

ТЕСТ «ВЗАЄМИНИ БАТЬКІВ ТА ДІТЕЙ»

(для батьків)

1. Як ви вважаєте, чи є у вашій сім'ї взаєморозуміння з дітьми?
2. Чи розмовляють з вами діти “від душі”, чи радяться з вами з особистих питань?
3. Чи цікавляться діти вашою роботою?
4. Чи знаєте ви друзів ваших дітей?
5. Чи беруть діти разом з вами участь у домашніх справах?
6. Чи перевіряєте ви, як вчать уроки ваші діти?
7. Чи є у вас спільні з ними заняття і захоплення?
8. Чи беруть діти участь у підготовці сімейних свят?
9. Чи хочуть діти, щоб ви були разом з ними під час “дитячих” свят, чи бажають проводити їх без дорослих?
10. Чи обговорюють діти з вами переглянуті кінофільми, прочитані книжки?
11. А телепередачі?
12. Чи відвідуєте ви всією сім'єю музеї, театри, виставки, концерти і кіно?
13. Чи проводите ви родинні прогулянки, турпоходи, екскурсії?
14. Як ви вважаєте за краще проводити відпустку – разом з дітьми чи без них?

Позитивну (так) відповідь оцінюють у 2 бали. Часткову (інколи) – 1 бал.
Негативну (ні) – 0 балів.

Якщо ви набрали понад 20 очок, ваші взаємини можна в цілому назвати сприятливими. Якщо від 10 до 20 – взаємини можна оцінити як задовільні, але не досить різноманітні. Подумайте самі, чи можна їх збагатити і поглибити. Якщо менше 10 очок – ваші контакти з дітьми незадовільні, конче потрібно подумати, як їх налагодити.

Додаток № 8

АНКЕТИ ДЛЯ БАТЬКІВ

№ 1

1. Прізвище, ім'я, по батькові.
2. Ваша освіта.
3. Чи цікавитесь ви педагогічною літературою?
4. На яких принципах побудовані у вашій сім'ї стосунки між батьками й дітьми?
5. Чи має дитина у вашій сім'ї право на власну думку?
6. Які обов'язки має ваш син (донька) у родині?
7. Назвіть найхарактерніші позитивні риси вашої дитини.
8. Чи має ваш син (донька) проблеми із здоров'ям? На що слід звернути увагу класному керівникові?
9. Як ваша дитина ставиться до молодших та старших членів сім'ї?
10. Які риси характеру ви хотіли б бачити у своїй дитині?
11. Чи були ви у підлітковому віці "проблемною" дитиною? У чому полягали ці проблеми (труднощі у стосунках із дорослими або ровесниками, закомплексованість, погана поведінка або успішність)?
12. Яку допомогу ви могли б надавати класному керівникові у формуванні дитячого колективу?
13. Про що хотіли б дізнатися на батьківських зборах?
14. Чи потрібні вам індивідуальні консультації щодо виховання вашої дитини?
15. Що, на ваш погляд, найскладніше у вихованні дитини?

№ 2

1. Чи довіряє вам ваша дитина?
2. На яких принципах будуються взаємини у вашій сім'ї?
3. Яка найчастіше причина ваших конфліктів і непорозумінь з дитиною?
4. Як вирішуються у вашій сім'ї такі проблеми?
5. Хто перший робить крок до примирення?
6. Чи знаєте ви друзів вашої дитини?
7. Чи бере участь ваша дитина у плануванні сімейного бюджету?
8. Коли останній раз ви обговорювали у своїй родині прочитану книжку?
Що це була за книжка?
9. Чи має ваша дитина уявлення про коло ваших обов'язків на роботі?
10. Чи розповідаєте ви своїй дитині про те, як самі були підлітком, з якими проблемами вам довелося зіткнутися, яких помилок припускалися?
11. До яких господарчих справ ви залучаєте свою дитину?
12. Чи знають ваші діти про своїх дідів і прадідів?
13. Яке найтяжче покарання і яке заохочення ви застосовуєте до своєї дитини?
14. Які сімейні традиції є у вашій родині?
15. Чи цікавить вас життя дитини поза стінами домівки?
16. Що, на ваш погляд, найскладніше у вихованні дитини?

Додаток № 9

АНКЕТА ДЛЯ БАТЬКІВ

1. Скільки часу (приблизно) ви приділяєте для спілкування з дитиною:
  - протягом дня...
  - протягом тижня...
  - в бесідах, розмовах...
  - у спільній роботі...
  - в кіно, театрі, бібліотеці...
  - під час прогулянок (у ліс, на річку і т.п.)...
2. Чи інші види спілкування? Вкажіть які.
3. Чи вважаєте ви цей час спілкування достатнім для виховання дитини?
4. Чому?
5. Чи вважаєте ви, що вірно розумієте особливості розвитку своєї дитини?
6. Чи зустрічаєте ви труднощі у вихованні дитини? Які? Як ви їх розв'язуєте?

Додаток № 10

ЧИ ЗНАЄТЕ ВИ СВОЮ ДИТИНУ?

1. Назвіть риси характеру вашої дитини, як вам подобаються.
2. Які негативні риси характеру вашої дитини слід подолати?
3. Який у неї темперамент і як ви враховуєте його у виборі заохочень і покарань?
4. За які вчинки ви частіше караєте дитину?
5. Що є причиною конфліктів вашої дитини з друзями?
6. Чи запрошуєте ви друзів дитини на День народження і просто так в гості?
7. В якій діяльності ваша дитина найбільше розкриває позитивні риси характеру?
8. Чи враховуєте ви астрологічні дані про свою дитину у вихованні? Як?
9. На вашу думку, яким авторитетом ви користуєтесь у своєї дитини?

Заповнені батьками анкети дають класному керівникові потрібний матеріал для визначення та обговорення різноманітних питань.

Додаток № 11

ТЕСТ “ЧИ СХИЛЬНИЙ ТИ ДО НАРКОТИКІВ?”

1. На жаль, тютюн, сигарети в нашому житті дуже поширені серед молоді, але нікотин “атакує” не тільки легені, а й серце, кровообіг. Як ти ставишся до “голубого димку” і до курців?
  - А) я гадаю, що курці отруюють будь-яке приміщення і перетворюють всіх оточуючих на пасивних курців;
  - Б) кожен має сам вирішувати, де палити, будь-які обмеження зайві;
  - В) палити можна не скрізь.
2. Невдовзі іспит. Усі твої товариші нервуються, хвилювання досягло найвищого напруження. Хтось приніс заспокійливі пігулки і пропонує їх тобі. Візьмеш?
  - А) так, я візьму пігулку, але тільки в тому разі, якщо я вже зовсім в “ауті”.
  - Б) ні, мені ліньки думати про те, де брати цю пігулку наступного разу, коли її не запропонують;
  - В) ні, не потребую штучного заспокоєння.
3. На вечірці по колу іде сигарета з травичкою. Всі твої друзі один по одному затягуються, і от настала твоя черга. Як ти вчиниш?
  - А) в будь-якому разі хоч разок та спробую;
  - Б) ні, я не робитиму цього, краще піду з такої вечірки;
  - В) я сам не візьму сигарети, а з цих дурнів досхочу посміюся.
4. Зібравшись заради компанії, гості сміються, танцюють. Ти приходиш із запізненням, коли інші вже трохи випили. Як ти поведитимешся?
  - А) вип’ю дві-три чарки, щоб наздогнати інших;
  - Б) терпіти не можу, коли в компанії гарний настрій залежить від випивки, я краще побуду трохи і піду;
  - В) мені байдуже, коли інші п’ють, у мене самого і без того хороший настрій.

5. Дехто каже: "Наркотики зовсім не небезпечні, слід тільки правильно з ними поводитись". А ти теж у це віриш?
- А) той, хто так каже, обдурює себе;
- Б) так, це відповідає дійсності, за винятком сильних наркотиків;
6. Існує думка, що "круту" музику і наркотики не можна розділяти, а ти як вважаєш?
- А) можна робити чудову музику, не вдаючись до наркотиків;
- Б) приймаючи наркотики, взагалі не можна сприймати музику;
- В) Всі музиканти що-небудь спиймають.
7. Твій приятель настійно просить тебе дістати йому певну суму в борг. Ти знаєш, що він регулярно приймає наркотики. Чи позичиш ти йому гроші?
- А) так;
- Б) ні;
- В) тільки в тому разі, якщо знатиму, навіщо вони йому.
8. Ти страшенно закохався! З твоєю новою пасією ти проводиш вечори разом в її компанії. Ти помічаєш, що всі тут, включаючи твою кохану, не від того, щоб пропустити чарку-другу, а то й прийняти що-небудь сильніше. Чи почуватимешся ти у своїй тарілці?
- А) якщо там весело, то чом би і ні;
- Б) не обов'язково часто проводити час у компанії;
- Ця компанія шкодить моєму коханню.

Результати тесту

Постав хрестик біля тієї відповіді, яка тобі найбільше підходить. За таблицею підрахуй кількість очок. Виходячи з отриманої суми, автори цього тексту допоможуть тобі визначити твій тип.

	а	б	в			а	б	в
1.	10	0	5		5.	10	0	-
2.	5	0	10		6.	10	5	0
3.	0	10	5		7.	0	10	5
4.	0	10	5		8.	0	5	10

0 – 20 очок: ти поводишся так, наче проблем з наркотиками не існує.

Виявляється ти не вважаєш алкогольні наркотики наркотичними речовинами. Але ж небезпечні не тільки героїн і кокаїн. Зверни увагу на те, що більшість наркоманів – алкоголіки. Замислись ще раз над своїм ставленням до наркотиків! Мабудь, тобі варто було б порадитись з тим, кому довіряєш, - з улюбленим учителем або кимось із батьків, із знайомим лікарем.

25 –30 очок: не можна стверджувати, що ти такий уже питущий. Час від часу ти не проти пропустити чарку, але вважаєш, що тобі нічого не загрожує, що ти контролюєш ситуацію. Але слід пильнувати: під впливом друзів ти можеш піддатися спокусі і вживати наркотики.

Той, хто набрав 20 – 25 очок, належить до “групи ризику”, і йому слід бути обережним.

60 – 80 очок: наркотики ніколи не стануть для тебе серйозною проблемою. Але не впадай в іншу крайність і не виступай відносно інших у ролі провідника моралі.

Додаток № 12

Тест “Чи добрі ви батьки?”

1. Чи слідкуєте Ви за статтями в журналах, програмами радіо і телебачення на теми виховання? Чи читаєте Ви книжки за такою тематикою?
2. Чи вважаєте провину Вашої дитини результатом упущення Вами якихось моментів у вихованні?
3. Чи є Ви з чоловіком (дружиною) одностайними у вихованні дітей?
4. Чи приймаєте допомогу Вашої дитини у будь якій справі, навіть якщо справа від цього не виграє?
5. Чи забороняєте Ви щось дитині й наказуєте її лише тоді, коли це цілком виправдано й необхідно?
6. Чи вважаєте Ви послідовність найголовнішим із усіх педагогічних принципів?
7. Чи вважаєте Ви, що середовище й оточення – це фактори, які суттєво впливають на виховання дитини?
8. Чи вважаєте Ви спорт і фізкультуру важливим фактором гармонійного розвитку дитини?
9. Як Ви вважаєте, що краще: просити про щось свою дитину чи наказати їй це зробити?
10. Якщо Вам доводиться казати дитині: ”У мене немає вільного часу” або “Зачекай, доки я не закінчу роботу”, чи стає Вам від цього неприємно?

За кожну позитивну відповідь поставте собі 2 бали, за відповідь “іноді” - 1 бал, за негативну відповідь – 0.

Якщо Ви набрали:

Менше 6 балів – справи Ваші кепські. Спробуйте негайно розпочати вивчення азів батьківського вміння виховувати;

Від 7 до 14 балів – поняття про батьківські обов’язки у Вас є, але треба більше уваги і часу приділяти дітям, більше спілкуватися з ними;

Більше 15 балів – Ви справляєтеся зі своїми батьківськими обов’язками, але не тіште себе тим, що робите усе можливе – в цій області немає меж.

Додаток № 13

Вивчення виховного потенціалу сім'ї

Тест для батьків

Перед вами 10 звичайних ситуацій. Із запропонованих відповідей виберіть ті, які найбільше відповідають вашому стилю виховання і підрахуйте бали.

1. Ваша дитина жвава, пустотлива, завжди вистачає з нею проблем: то повертається додому в розірваних штанцях. То з синцем:
  - А) ви розпитуєте його, що сталося, зашиваєте штанці, ставите компрес – 3 б.
  - Б) надаєте допомогу дитині, але сварите, говорите, що одного дня це йому дорого обійдеться – 0 б.
  - В) зовсім не звертаєте на нього увагу, нехай сам все робить – 5 б.
2. У дитини є друзі, але вони погано виховані:
  - А) ви розмовляєте з їх батьками 2 б.
  - Б) кличете дітей додому, прагнете вплинути на них 5 б.
  - В) пояснюєте дитині в чому полягають недоліки його (її) друзів, що вони для нього (неї) поганий приклад – 0 б.
3. Дитина любить бавитися 24 години на добу. Ввечері він (вона) зовсім не бажає лягати спати:
  - А) ви пояснюєте яким важливим є сон – 3 б.
  - Б) дозволяєте, щоб дитина лягала, коли забажає, та вранці примушуєте лягати вчасно – 5 б.
  - В) ви примушуєте дитину лягати в ліжко в один і той же час і залишаєте його одного – 0 б.
4. Дитячих передач дитині вже недостатньо, він (вона) може дивитися телевізор цілий день:
  - А) після дитячої програми дитина лягає спати, а ви включаєте телевізор після того, як дитина засне 6 балів.

- Б) пояснюється дитині, що вона повинна дивитися, а що ні, щоб дитина зрозуміла – 2 б.
- В) вибираєте для дитини деякі передачі – 3 б.
- Г) вирішуєте, скільки годин дитина може дивитися телевізор, але ваша дитина сама приймає рішення коли і що дивитися – 5 б.
5. Ваша дитина дуже часто може нагрубити:
- А) пояснюється, що так себе вести некультурно, люди його за це осудять – 5 б.
- Б) забороняється йому грубити, в разі невиконання заборони – наказуєте – 0 б.
- В) кожен день, коли дитина веде себе добре, заохочуєте її – 3 б.
6. Ваша дитина навчається у 5-му класі, а вже цікавиться хлопчиками (дівчатками):
- А) залишаєте все, як є – 3 б.
- Б) робите спробу присікати дитячу закоханість, якщо вона є – 0 б.
- В) по-дорослому пояснюєте, що таке кохання і якими повинні бути відносини між чоловіком і жінкою – 5 б.
7. Інші діти постійно ображають вашу дитину:
- А) навчаєте її постояти за себе – 5 б.
- Б) розмовляєте з батьками цих дітей – 3 б.
- В) робите все, щоб ваша дитина не спілкувалася з такими дітьми – 0 б.
8. Ви створюєте старшій дитині всі умови. Але вона цього не цінує, постійно ображає молодшого братика (сестричку):
- А) приділяєте дитині більше уваги, незалежно від того, що вона старша – 3 б.
- Б) зовсім не звертаєте увагу – 0 б.
- В) в присутності молодшої дитини закликаєте до розсудливості – 5 б.

9. Ваша дитина постійно грубить, не здатна співпереживати, нападає на інших дітей:

А) ви вважаєте, як вона відноситься до людей, так і вони повинні відноситися до неї, щоб вона змогла оцінити власну поведінку – 0 б.

Б) прагнете приділити їй більше уваги – 5 б.

В) забороняєте їй дивитися фільми, де є вбивства – 2 б.

10. У вашої дитини день народження, запросили однолітків, та син (дочка) звертаються до вас з проханням піти з дому:

А) відміните запрошення гостей, поясните дитині, що так робити не можна – 5 б.

Б) виконаєте прохання дитини і підете з дому – 0 б.

Підрахунок балів:

Від 0 до 18 балів. Ви виховуєте дитину для життя, яким жили самі і живете, виховуєте так, ніби він не належить до іншого покоління. Ви забуваєте, що в третьому тисячолітті вирішальними будуть впевненість в собі, самостійність, творчі здібності. Вашій дитині потрібні ці якості, але ви не розвиваєте їх, не бачите, що життя іде вперед і все змінюється.

Від 19 до 35 балів. Ви недостатньо задумувалися над обставинами. В яких житиме ваша дитина. Але вам треба віддати належне: ви прагнете бути сучасним, не використовуйте стереотипні методи у вихованні, вважаєте, що краще за все, коли дитина сама навчиться вирішувати власні проблеми, ви надаєте їй достатньо свободи, не прагнете, щоб вона сліпо підкорялася авторитету дорослих. І все ж, при підготовці дитини до самостійного життя, ви робите не все можливе. Ви дуже слабо розвиваєте у неї самостійність мислення, впевненість в собі. Вам необхідно допомогти їй виробити власні погляди.

Від 36 до 50 балів. Ви вірите, що ваша дитина житиме у світі, де буде доброта, справедливість, цінитиметься ініціатива, а егоїзм засуджуватиметься. Вона житиме в світі, де поважають розум, незалежну думку.

Додаток № 14 ТЕСТ „Чи вживає Ваша дитина наркотики?“

- Син (дочка) часто затримуються, надовго зникають невідомо де.
- Він (вона) не хоче розмовляти з вами, віддаляється від Вас.
- У нього(неї) часто змінюється настрій, іноді він (вона) буває дуже дратівливим і навіть агресивним, іноді в'ялим і байдужим.
- Дитина почала погано вчитися, прогулювати уроки.
- У сина (дочки) з'явилися проблеми з міліцією.
- Ви знаходите шприці, пігулки, закопчені ложки та інші атрибути наркомана.
- У сина (дочки) з'явилися підозрілі друзі.
- Дитина стає потайливою: наприклад, припиняє розмовляти по телефону, коли ви з'являєтесь.
- Незрозуміло, на що він (вона) витрачає свої кишенькові гроші.
- Зникають ваші гроші та речі з дому.
- Сина (дочку) мучать сонливість або безсоння.
- Дитина виглядає блідою.
- Син (дочка) періодично перебуває у „незрозумілому” стані (порушена координація руху, незв'язне мовлення, підозрілі очі).
- В квартирі часто з'являється запах горілої трави, оцту, ацетону та клею.
- У дитини є плями крові на одязі.
- На руках сина (дочки) є наслідки ін'єкцій та синці.
- Дитина байдужа до свого фізичного стану та зовнішнього вигляду.
- У нього (неї) то зникає апетит і він худне, або, навпаки, багато їсть.
- Дитина носить одяг з довгими рукавами.
- Він (вона) часто каже неправду.
- Ви часто відчуваєте, що щось не так.

Якщо більше 7 ознак підходять до вашої дитини, то, більш за все, вона дійсно вживає наркотики.

Якщо ви з'ясували, що ваша дитина вже вживає наркотичні речовини, поведіть себе спокійно, не панікуйте. Перш ніж діяти, зупиніться та дайте відповіді на наступні запитання:

- Чи правильно ви зрозуміли те, про що дізналися?
- Що ви можете зробити, щоб допомогти дитині?
- Як ви можете зберегти можливість довірливо спілкувати з дитиною?
- Чи вживає він (вона) наркотики постійно чи цей був тільки „експеримент”?

Якщо це був „експеримент” то, можливо, досить просто поговорити з дитиною.

Якщо стан здоров'я та поведінка дитини доводять, що вона приймає наркотики регулярно, значить, прийшов час звернутися до людей, які можуть допомогти. Це професіонали: наркологи, психотерапевти, психологи.

Пам'ятайте: ви не зумієте прожити життя за вашу дитину. Ви не зумієте примусити її змінитися, ви не зумієте примусити її прийняти вашу допомогу. Але ви в змозі зробити чимало, щоб бажання перемогти стало його особистим.